

RECENZNÍ STUDIE

DÁT ŘEČ TOUZE PO SOLIDARITĚ

Jakub Ort

Bini Adamczak, *Beziehungswise Revolution. 1917, 1968 und kommende* (Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2017) 320 s. ISBN 978-3-518-12721-6

Bini Adamczak je německá teoretička, která se zabývá kritickou teorií, marxismem, teorií genderu a dějinami Ruské revoluce.¹ Kromě toho je také umělkyně a aktivistka. České čtenářstvo se s ní mohlo setkat díky knize *Komunismus (nejen) pro děti aneb jak vše bude jednou jinak*.² Ta jí ostatně nejvíce proslavila po celém světě, byla přeložena do osmi jazyků včetně turečtiny nebo brazilské portugálštiny a její anglická verze vyvolala v USA běsnění internetové ultrapravice.

Kniha *Beziehungswise Revolution. 1917, 1968 und kommende* vyšla v roce 2017 v nakladatelství Suhrkamp. Z názvu je patrné, že pojednává o revoluci z roku 1917, 1968 i o té, která má teprve přijít. Překladačským oříškem je ovšem slovo „beziehungswise“. To se běžně do češtiny překládá jako respektive nebo popřípadě. Jde o všem o slovní hříčku, protože spojení slov „Beziehung“ a „Weise“ lze překládat také jako „způsob vztahu“. Právě díky tomuto významu může být slovo „beziehungswise“ zároveň označením pro klíčový teoretický koncept knihy. Důraz na vztahovost a organizaci toho, co je společné, má být klíčem k novému řešení otázky revoluce. Otázky, ve které selhala revoluce z roku

¹ Tento text vznikl v rámci grantového projektu GA ČR, č. 17-23955S: Jednota a mnohost v současném myšlení.

² Bini Adamczak, *Komunismus (nejen) pro děti aneb jak vše bude jednou jinak*, přel. Matěj Pardus (Praha: Neklid, 2018).

1917 tím, že ji zodpověděla pomocí autoritativně vedeného státu, a revoluce 1968 zase tím, že se jí vyhnula důrazem na individuuum.

Stejně jako komunismus, se kterým se Adamczak vypořádává ve výše zmíněné popularizační (ale fundované) knížce *Komunismus (nejen) pro děti*, je i revoluce něčím, co je zdiskreditováno selháním společenského projektu Sovětského svazu a ideologickým i politickým vítězstvím kapitalismu a liberální demokracie stvrzeným rokem 1989. Bini Adamczak se pokouší znovu si přivlastnit slovník radikální levice. Tento pokus ovšem není veden nostalgii po zašlé slávě Sovětského svazu. Odvaha používat toto názvosloví znamená sice na jedné straně přiznání určité kontinuity radikálně levicové tradice, zároveň ale také odhodlání se o tato slova a jejich význam znovu poprat s těmi, kdo je spojili s neblahými asociacemi. Stejně jako je *Komunismus (nejen) pro děti* z velké části kritikou levicových projektů a neúplné kritiky kapitalismu, je i tato kniha mj. také radikální a duchaplou kritikou levicové politiky 20. století.

Cílem knihy je uvést pojetí revoluce, jak se projevilo v roce 1917 v Rusku a v roce 1968 především v zemích západního světa, do vztahu vzájemné kritiky. Tato konstelace nám má pomoci prohloubit teoretické pojetí konceptu revoluce, lépe pochopit obě události s jejich klady a zápory a také pomoci nalézt takové pojetí revoluce, které nás přiblíží k revoluci budoucí. V tomto ohledu je Adamczak jednoznačně angažovaná autorkou.

Knihy je rozdělena do tří hlavních částí. První z nich se zabývá Ruskou revolucí roku 1917, druhá z nich revolucí roku 1968 a vnáší přitom do hry teoretické uchopení revoluce z genderového hlediska. Poslední část se věnuje srovnání obou minulých revolucí, zhodnocení tohoto srovnání a vlastnímu teoretickému rozpracování problému.

Neútulná utopie a fetiš revoluce

Knihy je zdařilou kombinací kritické teorie, historiografických poznámek a příkladů a citací z pramenů dobových teoretiků a teoretiček, ale i beletrie nebo deníkových zápisů zobrazujících každodenní realitu sovětského Ruska. Historické reálie a citace z pramenů obohacují především první část knihy týkající se Ruské revoluce. Adamczak tak spojuje teoretické koncepty s různorodými odkazy na dějinnou praxi, což je ostatně v souladu s jejím chápáním revoluce jako celé řady souvisejících a vzájemně se ovlivňujících, ale často také protichůdných a rozporuplných procesů. Citace z textů dobových revolucionářů a teoretiček doplňují text o sebereflexi revolučního procesu skrze dílo jeho protagonistek a protagonistů, jako byl V. I. Lenin, ale také Alexandra Kollontaj. Slovo dostávají i doboví levicoví kritici směru, kterým se vydala ruská sociální demokracie, jako Karl Kautsky.

Klíčovým problémem, který Adamczak otevírá v první části knihy, je problém revoluce jako přechodu od současného stavu k utopické komunistické společnosti. Vztah revoluce a utopie odhaluje celou řadu paradoxních a rozporných momentů revoluční politiky. Utopie má v dějinách moderního revolučního hnutí rozporuplnou pozici. Adamczak připomíná Karla Marxe, který se ve svém díle postrevoluční situaci věnuje minimálně

a mnohem spíše se soustředí na analýzu fungování kapitalismu. Tradice tzv. vědeckého marxismu se od utopického socialismu přímo distancuje. Kritika utopie zaznívá i v anarchistické tradici. „[J]akékoli úvahy o této mlhavé budoucnosti považujeme za zločinné, neboť jsou jenom překážkou ničení jako takového, pozastavují začátek revoluce a tím odsouvají do dáli i její konec,“³ píše Michail Alexandrovič Bakunin. Upozorňuje tak na problém nemožnosti myslet utopický postrevoluční svět ze světa neutopického a předrevolučního a přesouvá důraz z utopie na revoluci.

Bini Adamczak ovšem utopii neodmítá. V zápase o lepší svět si dle ní levice nevystačí s pouhou marxistickou analýzou kapitalistických vztahů, ale je třeba znovu konstruovat touhu po lepším světě.⁴ Nejde však jen o funkci snů a přání, které motivují revolucionáře a revolucionářky ke konfliktu se *statem quo*. Navzdory přesvědčení mnohých antikomunistických teoretiků dvacátého století⁵ mohou mít naopak utopické rozvrhy demokratizační charakter. Nejde ani tak o utopičnost nebo neutopičnost, ale o politickou strukturu revolučního hnutí a o to, kdo všechno může utopické vize předkládat, jestli je o nich umožněná diskuse a jestli jsou kritizovatelné. Jen díky více či méně konkrétním rozvrhům budoucnosti můžeme otevřít diskusi nad tím, jakou budoucnost vlastně chceme.

Problémem se utopie stává, pokud ztratí jakýkoli kontakt se současnou neutopickou realitou. Adamczak si pomáhá obrazem ideálního domu, kterému ale chybí ideální lidé. Ti skuteční se do něj nehodí nebo se v něm necítí dobře. Je tak třeba je buď převychovat, aby se k němu lépe hodili, nebo dokonce nechat vymřít a počkat, až se narodí noví. Čtenář z postkomunistického prostoru vyrůstající v atmosféře devadesátých let si nemůže nevzpomenout na podobné čekání na generaci nezkaženou státně socialistickou normalizací, která měla správně naplnit utopii liberální demokracie.⁶ Adamczak nakonec navrhuje, že utopie by měla být do jisté míry konzervativní a zachovávat to dobré z naší současné zkušenosti. Snaha vyhnout se pojetí utopie jako totálního rozvrhu budoucnosti bez vztahu k současnému světu upomíná na Blochův koncept „konkrétní

³ Michail Bakunin, *Sozial-politischer Briefwechsel mit Alexandr Iw: Herzen und Ogarjow*, přel. Boris Minzes (Berlin: Karin Kramer Verlag, 1977), citováno dle recenzované knihy, s. 46.

⁴ Srov. Bini Adamczak, *Komunismus (nejen) pro děti aneb jak vše bude jednou jinak*, s. 66–69.

⁵ Jedním z prvních, kdo předložil klasický argument, podle kterého utopie ve skutečnosti tenduje k totalitě, byl Karl Popper. Viz Karl Popper, „Utopia and Violence“, *World Affairs*, 149 (1986), č. 1, s. 8.

⁶ Těto rozšířené představě, ale i skutečné podobě a politickému zaměření oné první kapitalistické generace se ve svých textech kriticky věnují dvě její představitelky – publicistky Apolena Rychlíková a Táňa Zabloudilová. Viz Apolena Rychlíková, „Už jsme tady“, *Salon Práva* (dostupné online <https://www.novinky.cz/kultura/salon/454503-apolena-rychlikova-uz-jsme-tady.html> [přístup 12. 2. 2019]); Táňa Zabloudilová, „Čekání na Čechy nezkažené minulým režimem skončilo. Místo toho máme generaci Y“, *Radio Wave* (dostupné na: <https://wave.rozhlas.cz/cekani-na-ceshy-nezkazene-minulym-rezimem-skoncilo-misto-toho-mame-generaci-y-5218812> [přístup 12. 2. 2019]).

utopie“⁷, podle kterého mají být přání a naděje ohledně budoucnosti vždy zprostředkovány (u Blocha pomocí analýzy „studným proudem marxismu“⁸) materialistickou analýzou podmínek současného společenského vývoje.

Rozpor mezi jedinci a jejich obzorem omezeným současnou společností a totálně narýsovanou utopií budoucnosti, která ignoruje potřeby těch, kteří za takovou budoucnost bojují, odráží základní problém, který reflektuje celá kniha:

Místo toho, aby se snažili změnit sami sebe natolik, aby se hodili do perfektního domova, měli by lidé změnit plány natolik, aby se plány hodily k nim – i když to bude na úkor dokonalosti. Tento záměr lze ovšem realizovat jen tehdy, pokud opustíme uchopení utopie pomocí metafory člověka a domu. Vyjadřuje dilema, do kterého se nechala zachytit revoluční hnutí jak z roku 1917, tak z roku 1968, když koncipovala sociální transformaci buď skrze individuální subjekt, nebo skrze stát, buď skrze jednotlivce, nebo skrze totalitu. Místo toho je třeba posunout do popředí *vztah* člověka k domu stejně jako člověka k člověku. Utopické jakožto soubor vzájemných vztahů by mělo být znovu konceptualizováno tak, aby vyjadřovalo jak stabilitu, tak pohyb. Více utopické společnosti by měla být měřítkem subjektů stejně málo, jako by naopak současné subjekty měly být absolutní hranicí utopické společnosti. Místo následování čistého ideálu, kterého lze dosáhnout jen krutě, a proto neúspěšně, musí revoluční politiky počítat se zraněními a poškozeními a opatrně splétat vztahy. (s. 54)

Další z léček, do které může revoluční praxe upadnout, je fetiš revoluce, tedy zaměnění prostředku a cíle. Fetišizovaná revoluce přestává být nástrojem k uskutečnění utopické společnosti, ale stává se samoúčelem. Úsilí a touha upnuté směrem k revoluci mohou paradoxně ústít ve zklamání a ztrátu smyslu, ve chvíli, kdy revoluce uspěje. „Touha po revoluci je ale paradoxní touhou. Je nezbytně zklamána ve chvíli, kdy revoluce uspěje. A naopak může být uspokojena jen tehdy, pokud revoluce úspěšná není,“ (s. 27), píše Adamczak.

Po Ruské revoluci tato fixace vyústila v to, čemu Adamczak říká postrevoluční deprese. V období Nové ekonomické politiky a stabilizace společnosti po občanské válce byla u mnohých revolucionářů a revolucionářek cítit nostalgie po období válečného komunismu. To se sice vyznačovalo krutostí, násilím a strádáním, nechyběla zde ovšem romantická atmosféra revolučních časů ani objektivně vyšší míra společenské rovnosti a každodenně zakoušeného soudružství. Projevy postrevoluční deprese demonstruje Adamczak na subkulturách smutných komunistů, kteří se nechtěli nebo nedokázali

⁷ Ernst Bloch, *Das Prinzip Hoffnung* (Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1959), s. 226.

⁸ *Ibid.*, s. 235–242.

přizpůsobit podmínkám postrevolučních časů. Ivan Ošgonov „šel městem, vyhledával své známé i cizí lidi a prosil je, aby plakali – pronášel plamenné a bláznivé řeči o komunismu a na tržištích při jeho prosloveh plakali mnozí,“ cituje Adamczak román *Mahagon* od Borise Pilňaka.⁹

Gender a kritika státního socialismu

Postřehy a koncepty, které Adamczak rozvíjí ve vztahu k Ruské revoluci a k následnému vývoji, který se nezdráhá nazvat kontrarevolučním, obohacují zásadním způsobem levicovou kritiku socialismu sovětského typu. Adamczak by jistě souhlasila s kritikou společenského uspořádání Sovětského svazu už nejpozději od Ericha Fromma, podle kterého nebyl Sovětský svaz režimem socialistickým, ale státně-kapitalistickým.¹⁰ Podobnou kritiku, která upozorňovala na přetrvávající odcizení práce a oddělení dělnictva od vlastnictví výrobních prostředků, rozvíjel i Egon Bondy.¹¹

Skutečně originálním příspěvkem Bini Adamczak k levicové kritice sovětské státně-socialistické diktatury jsou však její analýzy „afektivní struktury politiky“ (jak je sama nazývá) a také analýza genderových vztahů a jejich proměn skrze společenskou transformaci, kterou tento režim přinesl. Obě perspektivy se navíc v některých okamžicích překrývají.

Základním motivem afektivní struktury revoluční politiky je již zmíněná postrevoluční deprese, která vládla v sovětském Rusku na začátku dvacátých let minulého století. Tragédie stalinismu tkvěla v tom, že reagovala jenom na částečnou příčinu tohoto smutku, a navíc tu destruktivní. Podle Adamczak obsahoval tento smutek na jedné straně nostalgii po romantice bojů a militarizovaných konfliktů, na druhé straně však také bezprostřední zážitek bratrství a sesterství, které k sobě pociťovali lidé nejen na frontě. Státní propaganda posílila afekty tvrdosti a odhodlání tradičně chápané jako maskulinní, něhu a vzájemnou péči naopak odklidila do pozadí.

Komunistická mládež, „ti, kteří zažili říjnovou revoluci ve věku deseti let a méně“, si stěžovala, že „se tvrdá, ale romantická léta občanské války již nevrátí zpět“ a že jim „starší generace zanechaly nudný a prozaický život bez boje a vzrušení“. Také změna obrazu ideálního subjektu z nemilosrdné, tvrdé a militarizované bojovnice na barikádách v politicky vzdělanou, disciplinovanou a morální komsomolku byla interpretována jako zženštění,

⁹ Boris Pilňak, *Mahagoni und andere Erzählungen* (München: Wilhelm Goldmann Verlag, 1961), přel. Mascha Schillskaja, Valerian P. Lebedew, Marga Erb, Waltraud Schroeder, Wolfram Schroeder, s. 29; citováno dle recenzované knihy, s. 34.

¹⁰ Erich Fromm, *Gesamtausgabe VIII* (Deutsche Taschenbuchverlag: München, 1999), s. 47. K pojmu státní kapitalismus viz také Petr Kužel, „Státní kapitalismus“, *Kontradikce 2* (2018), č. 1, s. 239–259.

¹¹ Egon Bondy, *Pracovní analýza a jiné spisy* (Praha: Filosofia, 2017), s. 69.

popisuje Adamczak s odkazem na historiografické popisy konflikt o pojetí ideálního společenského subjektu (s. 18).¹² Mylná interpretace skutečného problému porevolučního vývoje, která glorifikovala boj, místo aby trvala na rozvíjení solidárních vztahů z revolučního období, byla podle Adamczak jednou z politických příčin stalinské kontrarevoluce. Propagandistické reinscenace revolučního dění doplnil stalinismus o remilitarizaci společnosti. Vnitřní válka se vedla proti všem skutečným i domnělým nepřátelům režimu a tento společenský teror měl uspokojit nostalgickou vzpomínku na revoluci pojatou především jako konflikt.

Genderová analýza obou revolucí je pro Adamczak klíčová. „Genderové vztahy nejsou na periferii, ale v srdci revoluce,“ píše (s. 220–221). Nejde přitom o pouhou otázku společenského uznání, ale o otázku organizace jedné z klíčových vrstev společenských vztahů, která sahá od organizace výroby až k nejintimnějším pocitům. Adamczak ukazuje celou řadu příkladů revoluční reorganizace těchto vztahů v průběhu Ruské revoluce. Upozorňuje na klíčovou roli, kterou v samém revolučním dění hrály ženy, a popisuje vývoj společenského diskursu sexuality. Vedle jednoznačných emancipačních procesů popisuje také nejednoznačné zákruty, které přinesl liberálně-pokrokový psychiatrický diskurs, v mnoha ohledech nahradivší starou církevně-náboženskou kontrolu sexuality novými formami kontroly.

Jakkoli Adamczak zdůrazňuje nejednoznačnost a pestrost revolučních procesů, vytváří obecně trojčlenné schéma organizace genderových vztahů ve společnosti. První fázi dichotomické neslučitelnosti obou genderů datuje od začátku devatenáctého století do začátku první světové války. Jedná se o binární rozdělení společnosti na mužské a ženské komplexy afektů a oblasti práce (výroba vs. sociální reprodukce). Tento stav překonává právě Ruská revoluce skrze tzv. univerzální maskulinizaci, která znamená především možnost žen vstoupit do výrobního procesu. Univerzální maskulinizace se odvíjí od ideologie pokroku, která již dělení mezi mužským a ženským genderem nerýsuje v prostoru, ale spíše v čase. Žena je spojená se zaostalou a nerozvíjející péčí, zatímco muž s pokrokem. Revoluce otevírá ženě možnost tento deficit dohnat. Sociální reprodukci jako nutné zlo má pro všechny zajistit stát ve formě jeslí, veřejných vývařoven a prádelen.

Koncept univerzální maskulinizace se v základních rysech setkává s analýzami Aleny Wagnerové, která po své emigraci z Československa do západního Německa napsala v roce 1974 v němčině knihu *Die Frau im Sozialismus, Beispiel ČSSR*, jejíž doplněný překlad vyšel v roce 2017 v češtině.¹³ To, co Adamczak nazývá univerzální maskulinizací,

¹² Adamczak užívá v knize generické femininum. Zdroje citátů v citovaném textu Adamczak: Elisabeth Wood, *The Baba and the Comrade. Gender Politics in Revolutionary Russia* (Bloomington: Indiana University Press, 1997), s. 49 nn.; Anne Gorsuch, „A Woman is not a Man. The Culture of Gender and Generation in Soviet Russia 1921–1928“, *Slavic Review* 55 (1996), č. 3, s. 645.

¹³ Alena Wagnerová, *Žena za socialismu. Československo 1945–1974 a reflexe vývoje před rokem 1989 a po něm*, přel. Alena Wagnerová (Praha, Sociologické nakladatelství 2017).

popisuje Wagnerová jako „ustejnění“.¹⁴ „Marxistické odmítnutí zvláštní podstaty ženy zde bylo pochopeno ve smyslu nerozlišování rozdílů mezi oběma pohlavími, rovnost byla pochopena jako stejnost,“ píše.¹⁵ Vzápětí kritizuje toto pojetí ženské emancipace jako reduktivní, a to vzhledem k marxistické teorii samé: „Zaměstnání ženy, Engelsem a Leninem považované za důležitý, ale ne jediný předpoklad emancipace, bylo pod tlakem praxe ztotožněno s emancipací samotnou. *Z osvobození ženy se tak de facto stalo osvobození ženské pracovní síly a žena ze subjektu emancipace jejím objektem.*“¹⁶

Wagnerová stejně jako Adamczak chápe univerzální maskulinizaci ambivalentně. Ostatně podle svých vlastních slov napsala svou knihu na základě překvapivého zjištění, že v západním Německu mají ženy o poznání horší společenskou pozici než v tehdejší Československu. To nic nemění na tom, že slabiny univerzální maskulinizace popisované oběma autorkami jsou zároveň klíčovými slabinami celého projektu státního socialismu. Spolu s upozaděním významu péče byla upozaděna celá oblast lidského života, kde je třeba podle Adamczak splétat rovnostářské a solidární vztahy, a také oblast afektů, které jsou označeny jako ženské (něha a empatie). Změna pozice ženy ze subjektu na objekt emancipace, o kterém píše Wagnerová, odpovídá zahrnutí skupin obyvatel a jejich zájmů pod „expresivní celek“ (tedy celek, který určuje části, ze kterých se skládá)¹⁷ emancipačního společenského projektu, jak je to charakteristické pro Ruskou revoluci.

Obě autorky se shodnou i na tématu, kterým se ani jedna z jejich knih primárně nezabývá, a to na osudu státně-socialistického modelu ženské emancipace po roce 1989. Adamczak v poznámce pod čarou připomíná střet západoněmeckého feminismu s východoněmeckým kolem roku 1990, ze kterého vzešel vítězně ten západní (s výjimkou, kterou tvoří dlouholeté vedení země Angelou Merkel – ženou socializovanou ve východním bloku). Podmínky obou feministických koncepcí byly ostatně značně asymetrické a západní feminismus se prosadil společně s ekonomickým modelem, v jehož podmínkách se utvořil (s. 214). Alena Wagnerová připomíná antikomunismus, který nadlouho ovlivnil české bádání i veřejnou diskusi a který ve svém vulgarizovaném chápání státního socialismu jako monolitní totality nepřipouštěl promyšlení dynamiky ženské emancipace.¹⁸

¹⁴ *Ibid.*, s. 31.

¹⁵ *Ibid.*

¹⁶ *Ibid.*, kurzíva Alena Wagnerová.

¹⁷ K diskusi o expresivním a komplexním celku viz Pavel Barša a Ondřej Císař, *Levice v postrevoluční době. Občanská společnost a nová sociální hnutí v radikální politické teorii 20. století* (Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004), s. 30.

¹⁸ Alena Wagnerová, *Žena za socialismu*, s. 241–245.

Hledání syntézy

Spolu s rokem 1968 přichází na scénu nový způsob kladení genderové otázky, který Adamczak nazývá diferencovaná feminizace. Navzdory obvyklým schematizacím Adamczak tvrdí, že si byly obě revoluce – ta v roce 1917 a ta v roce 1968 – v leccčems podobné. Připomíná antikoloniální boje spojené s rokem 1968, které upomínají na periferní původ revoluce 1917, ale také na dogmatizaci politických skupin usilujících o hegemonii v rámci revolučního hnutí, která probíhala během obou revolucí, nebo na tragédii masového vraždění při čínské kulturní revoluci, která vyvolávala vzpomínky na stalinský teror.

Právě otázka genderu ukazuje na jeden z klíčových rozdílů mezi oběma revolucemi. S přesunutím zájmu na oblast reprodukční práce, kterému pomohla např. kampaň za placenou práci v domácnosti, se ukázala nesamozřejmost dosud naturalizovaného binárního pojetí genderu. Tam, kde revoluce 1917 nakonec podřídila ženy jednotnému ideálu tvrdé a výkonné dělnice, otevřela revoluce roku 1968 paletu problémů, zkušeností a pocitů spjatých do té doby se soukromým životem. „Kde se rok 1917 pokoušel zrušit osobní, maskulinizovat reprodukci, racionalizovat emocionalitu, civilizovat sexualitu a ekonomizovat mezilidské vztahy, pokoušel se rok 1968 politizovat osobní, feminizovat produkci, kritizovat racionalitu, sexualizovat kulturu a zlidštit ekonomiku,“ píše Adamczak (s. 201).

Nutný pokus revoluce roku 1968 vyvážit jednostrannost revoluce předchozí však ukázal své meze, když se ho chopila kontrarevoluce v podobě neoliberalismu. Ideály revolučního hnutí roku 1968 s sebou přinesly uvolnění rigidní pracovní disciplíny. Nedošlo však k překonání kapitalistické organizace ekonomiky, ale spíše k flexibilizaci námezdní práce.¹⁹ Vyústěním tohoto procesu nebyla feministická emancipace, ale spíše feminizace (ve smyslu tradičních představ o feminitě) oblasti práce. Ideálním společenským subjektem se staly spíše matky a hospodyně spojené s reprodukční prací než kreativní a nevázaní umělci, jak ideologie neoliberalismu proklamovala. Zaměstnanci a zaměstnankyně mají být tak jako pečující matka pro svou práci emocionálně angažování a zároveň projevovat časovou flexibilitu, která překračuje pevnou pracovní dobu.

Adamczak ovšem odmítá omezit pochopení revoluce z roku 1968 na její perverzní neoliberalní projevy v sedmdesátých letech, stejně jako revoluci z roku 1917 odmítá chápat výhradně skrze stalinský teror. Obě revoluce zůstávají směsí úspěchů a neúspěchů. O to více volají po srovnání a vzájemné kritice, která by mohla vést k pokusům o budoucí syntézu.

Z širšího hlediska lze pojmout obě události jako radikální reprezentace modernity i postmodernity, k čemuž svádějí i některé konkrétní formulace.

¹⁹ Zde Adamczak odkazuje na: Richard Sennet, *The Culture of the New Capitalism*, (New Haven & London: Yale University Press, 2007).

Schematicky řečeno znamená rok 1968 ve srovnání s rokem 1917 spíše partikularitu než univerzalitu, spíše mnohost než jednotu, spíše svobodu než rovnost a spíše kreativitu než racionalitu. Jde v něm spíše o autonomii než stabilitu, spíše o kritiku odcizení než kritiku vykořisťování a spíše o kritiku produktivní než represivní moci (s. 200–201),

popisuje Adamczak klíčové důrazy způsobem, který částečně odpovídá tabulce postmoderních a moderních hodnot, jak ji představuje teoretik postmoderny Ihab Hassan.²⁰

Návrat k revoluci 1917 je do jisté míry také kritikou poststrukturalistické politické teorie, kterou lze chápat jako součást postmoderního obratu. Adamczak sice vítá její kritiku ontologizace společenských struktur a zákonů dějin, ke které tendoval marxismus, upozorňuje ale, že její důraz na „principiální změnitelnost“ má tendenci odsouvat do pozadí možnost skutečné „společenské změny“ (s. 236). Důraz na subverzi pak považuje za „teoretickou konsekvenci porážky revoluce roku 1968“ (s. 237). Způsob, jakým k sobě Adamczak vztahuje ve své teorii moderní prvek revoluce 1917 a postmoderní prvek revoluce 1968, vykazuje rysy, které by ji mohly přiřadit k metamodernismu. Metamodernismus je pojem, kterým Michael Hauser²¹ v návaznosti na kulturní teoretiky Vermeulena a van Akker²² popisuje současné projevy odeznívání postmoderního paradigmatu, které se projevuje především v míchání postmoderních a moderních vzorců.

Zdá se však, že Adamczak mnohem spíše než jako události reprezentující dvě paradigmatu chápe obě revoluce jako různé pokusy prakticky zodpovědět v podstatě stejnou otázku po společenských souvztažnostech a organizaci společného. Např. od kritika postmoderního myšlení Alaina Badioua, u nějž Hauser také rozpoznává metamodernistické vzorce, ji odlišuje jiné pojetí komunismu i revoluce. Spíše než idea²³ je pro ni komunismus procesem ustavování rovnostářských vztahů. Materialističtější a historičtější chápe i revoluci, kterou odmítá pojímat jako událost, jejíž jednotný význam vystupuje nad tok dějin, ale mnohem spíše jako celou řadu často protichůdných procesů bez jasného centra.

Napětí mezi důrazy obou revolucí se vyjevuje v radikální teorii jako refrén ve stále nových podobách. Jednou z těch současných jsou horizontální sociální hnutí a jejich

²⁰ Ihab Hassan, *The Postmodern Turn. Essays in Postmodern Theory and Culture* (Columbus: Ohio State University Press, 1987), s. 91.

²¹ Michael Hauser, „Metapopulism in-between Democracy and Populism. Transformations of Laclau's Concept of Populism with Trump and Putin“, *Distinktion. Journal of Social Theory* 19 (2018), č. 1, s. 68–87.

²² Timotheus Vermeulen, Robin van den Akker, „Notes on Metamodernism“, *Journal of Aesthetics & Culture* 2 (2010), č. 1, článek 5677.

²³ Alain Badiou, „Komunistická hypotéza“, přel. Radovan Baroš (dostupné online na <https://sok.bz/clanky/2008/alain-badiou-komunisticka-hypoteza> [přístup 12. 2. 2019]).

teoretické uchopení Richardem Dayem²⁴ na jedné straně a snahy o hegemonickou politiku levicového populismu inspirované Ernstem Laclauem a Chantal Mouffe²⁵ na druhé straně. Joseph Grim Feinberg tyto dva póly levicové politiky popisuje jako mikropolitický nebo biopolitický na jedné a politický na druhé straně. Pro syntézu a zviditelnění zneviditelněných vztahů a souvislostí mezi sférou politiky a biopolitiky navrhuje opřít se o pojem sociálna.²⁶ Na rozdíl od ukotvení teorie radikální demokracie ve sféře mikropolitiky, která zdůrazňuje ochranu plurality a rozvoj lidských subjektivit, nebo ve sféře politiky, která hledá způsob jak udržet mocenskou hegemonii, zahrnuje pojem sociálna všechny lidské vztahy a především se soustředí na „vztah mezi různými společenskými sférami, na to, jak se kombinují v konkrétních strukturách a skládají se ve společenský celek“.²⁷ Návrh je to nápadně podobný pokusu vyjít ze slepých uliček hierarchické totalizující politiky a odstředivé individualizace pomocí důrazu na ono německé „beziehungsweise“. Ten má podle Adamczak umožnit „teoreticky překročit hranici, která stojí v centru revoluce 1917 i 1968: hranici mezi sociálními sférami – produkcí a reprodukcí, veřejností a soukromím, anonymitou a intimitou, zbožím a láskou“ (s. 247).

Co zbylo z revoluce

Knihy Bini Adamczak funguje jako prostor, ve kterém se střetávají teoretické koncepty i politické pokusy radikální levice napříč dvacátým stoletím. Intelektuální záběr a nemoralizující velkorysost autorky umožňují usouvztažnit Judith Butler s Leninem a Alexandru Kollontaj s myšlenkami Bruno Latoura. Za teoretickým úsilím však prosvítá jeden jednoznačný cíl: rekonstruovat trosky, ve které pojmy revoluce a komunismus obrátil stalinismus a neoliberalismus, tak aby z nich mohla vzniknout řeč, která pomůže formulovat lidskou touhu po solidaritě.

Rozporuplná místa dosavadních koncepcí revoluce, která se manifestují v průřvě mezi revolucí a utopií nebo v kontrastu mezi centralizující revolucí roku 1917 a individualizující revolucí roku 1968, se Adamczak pokouší překonat vlastním konceptem synaptické revoluce. Revoluce se tak stává radikálně odlišným přeskupením prvků, ze kterých je poskládán současný svět. Na jedné straně se tak vyhýbá problémům spojeným s představou, že tento svět musí být zcela zbořen a radikálně jiný znovu postaven. Na druhé straně tak otevírá možnost promyšlet výše zmíněnou možnost znovu k sobě jiným způsobem vztáhnout různé oblasti společenského života.

²⁴ Richard Day, *Gramsci is Dead. Anarchist Currents in the Newest Social Movements* (London: Pluto Press, 2005).

²⁵ Chantal Mouffe, *For a Left Populism* (London & New York: Verso, 2018); Ernesto Laclau, *On Populist Reason* (London & New York: Verso, 2007).

²⁶ Joseph Grim Feinberg, „Lid, množství, společnost“, *Kontradikce 2* (2018), č. 1, s. 201–209.

²⁷ *Ibid.*, s. 208.

Jaká jsou slabá místa knihy? Navzdory vynalézavosti a erudici a i přesvědčivosti většiny závěrů autorky může během četby vyvstat čtenářce či čtenáři otázka, zda v rámci očišťování konceptu revoluce od jeho problematických prvků nenabyl tento pojem v podání Adamczak až příliš vágní podoby, kterou by stejně tak mohl zastat pojem radikální transformace. Adamczak odmítá leninské pojetí revoluce vyznačující se mocenskou převahou stranické avantgardy stejně jako představu revoluce jako prostého převzetí mocenského centra. Aniž by se uchýlovala k pacifismu, odmítá také fetiš násilí a konfliktu, který revoluci často provází.

Důraz na horizontalitu a kvalitativní proměnu společenských vztahů, kterými Adamczak revoluci definuje, pak nechává otevřené praktické otázky, které jsou s revolucí nutně spojené. Jak vytvářet horizontální struktury tváří v tvář hierarchickým mocenským centrům? Pro Adamczak je ideálem zanechat mocenská centra prázdná, ale problém, jak je uprázdnit a znovu nevyplnit, přetrvává. Připomíná také, že revoluční neduhy, které se projevují v porevolučním teroru a fetiších revoluce nemají svůj původ jen v mylných politických koncepcích revolučních hnutí, které Adamczak tak pronikavě analyzuje, ale v samém konfliktu, který k revoluci nevyhnutelně patří.